

KALKINMAYI YENİDEN DÜŞÜNMEK: GÜNCEL TARTIŞMALAR VE SORULAR

Elif UZGÖREN*

ÖZ

Çalışma Doğu'nun yükselişi, küresel kriz ve ticaret savaşları gibi bugünkü tarihsel gelişmelerin kalkınma çalışmalarını nasıl etkilediğini ve ne gibi soruları gündeme getirdiğini incelemeyi amaçlar. İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen kalkınma çalışmalarının ne gibi tarihsel süreçlerden geçtiğini araştırır. Kalkınma sonrası dönem olarak adlandırılan bugünkü kalkınma gündeminde özellikle iki eğilimin olduğunu tartışır. Birincisi, küresel kalkınma çalışmalarının ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin kalkınma yazınında ön plana çıkmasıdır. İkincisi ise Doğu'nun yükselişi tartışmaları içinde Batı merkezli sisteme alternatif geliştirme tartışmalarıdır. Özellikle 1990'larda kalkınma paradigmasının sonlanmasından sonra Türkçe kalkınma literatürde kalkınma tartışmalarının nasıl ilerlediğine dair çok çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma bu Türkçe yazına katkı sağlamayı amaçlar.

Anahtar Sözcükler: *Kalkınma, Kalkınma Çalışmaları, Kalkınma-Sonrası*

RETHINKING DEVELOPMENT: CURRENT ISSUES AND DEBATES

ABSTRACT

The article aims to analyze how debates around the rise of the East, global crisis and trade wars have engendered new questions in the development studies. It does so through a historical analysis of how development studies have evolved in time. It argues that it is probable to observe two tendencies in the literature. First, global development studies are prioritized. Second, alternatives to the Western structure are studied. There has been few studies in Turkish development literature regarding how the development studies has been evolving since the development paradigm has collapsed in the 1990s. This study aims to contribute to this literature.

Keywords: *Development, Development Studies, Post-Development*

*Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İzmir, E-posta: elif.uzgoren@deu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-9297-5889>

GİRİŞ

2008 yılında Doha görüşmelerindeki tikanıklık ve akabinde Dünya Ticaret Örgütü'nün anlaşmazlıkların çözülmesine dair başarısız olması ülkeleri çok taraflı bir ekonomik rejimden ziyade ikili ticaret anlaşmalarına yöneltti. Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin küresel ölçekte üretim ve malların ticaretindeki ağırlığının artması dış yardım sağlayan zengin ülkeler ve dış yardım alan fakir ülkeler ikiliği üzerinde şekillenen dünya dış yardım mimarisini yeniden değerlendirmemiz gerekliliğini gösterdi. İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) Kalkınma Merkezi, 2010 yılından beri her yıl düzenli olarak yayımladığı Küresel Kalkınma Perspektifleri raporlarında 'yükselen ekonomileri' incelemeye aldı. İlk defa 2010 yılında yayımladığı rapora şu giriş cümlesiyle başlar:

'2009 yılında Çin, Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika'nın en önemli ticaret partneri oldu. Hindistan menşeli Tata Sahraaltı Afrika'da en büyük ikinci yatırımcıdır. 2008 yılında gelişmekte olan ülkeler 4.2 trilyon\$ yabancı yatırım rezervine sahipti ve bu rakam gelişmiş ülkelerin yatırım rezervinin 1,5 katından fazladır. Bu rakamlar, son 20 yılda dünyanın ekonomik merkezinin OECD ülkelerinden yükselen ekonomilere yani doğuya ve güneye doğru kaydığını göstermektedir. Bu raporda bu durum "değişen refah" olarak tarif edilecektir' (OECD, 2010: 2).

Üstelik BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkeleri arasında kurulan Yeni Kalkınma Bankası (New Development Bank) ve BRICS Şartlı Rezerv Düzenlemesi (Contingency Reserve Arrangement) gibi yeni kurumsal yapılar, Batı merkezli dünya ekonomik düzenine yeni bir alternatif model mi ortaya çıkıyor şeklindeki soruları da gündeme getirdi. Washington Uzlaşması'nın kurumları olan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun öngördüğü yapısal uyum politikalarının kalkınma konusunda başarısız olması Asya tipi alternatif bir kalkınma modelinin mümkün olup olamayacağını tartışmaya açtı. Bu çalışma söz konusu tarihsel gelişmelerin kalkınma disiplinindeki akademik araştırma ve tartışmaları nasıl etkilediğini inceleyecektir.

Bu çalışmanın iki amacı vardır. Birincisi, kalkınma disiplininin ne gibi tarihsel dönemlerden geçtiğini ortaya koymak ve bu disiplinde gündeme gelen temel soruları analiz etmektir. İkinci olarak üzerinde durulacak nokta kalkınma disiplinine bugün damgasını vurmakta olan ekonomik kriz, küreselleşmeden geri dönüş, yükselen ekonomiler ve ticaret savaşları gibi tarihsel gelişmelerin disiplini nasıl etkilediğidir. Ne gibi güncel sorunlar tespit edebiliriz ve literatür kalkınma konusunda ne gibi öneriler

getirmektedir? Bu çalışmada kalkınma sonrası dönem olarak adlandırılan bugünkü evrede disiplinde iki eğilim gözlemlenmenin mümkün olduğu tartışılacaktır. Birinci eğilim kalkınma paradigmasının sonlanmasının ardından küresel kalkınma çalışmalarının ve küresel kalkınma hedeflerinin çalışmalarda ön plana çıkmasıdır. İkinci eğilim ise Doğu'nun yükselişi tartışmaları içinde Batı merkezli sistem ve kalkınma anlayışına alternatif geliştirme tartışmalarıdır.

Kalkınma disiplini üzerine yazılmış Türkçe literatürde kalkınma kavramının anlamı (ör. Yavilioğlu, 2002), tarihsel gelişimi (ör. Başkaya, 2001; Erbay ve Özden, 2013; Ercan, 2001; Türkay, 2005), kuramsal tartışmalar (ör. Ercan, 2001; Oğuz, 2013), kalkınma iktisadı (ör. Şenses, 2003) ve küreselleşme ve kalkınma (ör. Keyder, 2004; Şenses, 2004; Yeldan 2002) gibi konular tartışılmıştır. Son yıllarda ise kalkınma üzerine olan Türkçe literatürde sürdürülebilir kalkınma (ör. Bayraktutan ve Uçak, 2011; Tatlıdil ve Ünal, 2010; Tutulmaz, 2012) ve bölgesel kalkınma (ör. Akış, 2011; Akpınar, 2012) gibi tartışmalar öne çıkmaktadır. Özellikle 1990'larda kalkınma paradigmasının sonlanmasından sonra literatürde kalkınma tartışmalarının nasıl ilerlediğine dair çok çalışma bulunmamaktadır. Bu anlamda bu çalışma kalkınma kavramının tarihsel gelişimi ve güncel sorular ve tartışmalar üzerine Türkçe yazındaki literatüre katkı yapmayı amaçlar.

Çalışma ilk olarak mevcut kalkınma literatüründeki temel tartışmaları dört kategoride analiz edecektir. Modernleşme teorisi ve Bağımlılık Okulu olarak ele alınan klasik yaklaşımların ardından tarihsel olarak kalkınma tartışmasında devletin rolünün ne olduğu sorunsalı tartışılacak ve Soğuk Savaş sonrası gelişen literatür kalkınma-sonrası çalışmalar ve küresel kalkınma çalışmaları olarak incelenecektir. Çalışmanın ikinci bölümü güncel tartışmalara ayrılmıştır. Literatürde özellikle kalkınma paradigmasının son bulması, küreselleşme ve Asya ekonomilerinin dünya ekonomik sisteminde artan ekonomik ağırlığı gibi tarihsel gelişmeler literatürde bir dizi güncel tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu alt bölümde bu güncel sorular yine dört kategori üzerinden analiz edilecektir. Bunlar küresel ekonomik düzen, Güney-Güney dayanışması (South-South cooperation), yeni bir kalkınma modelinin sınırları ve 21. yüzyılda kalkınma politikalarının nasıl şekillenmesi gerektiği üzerine tartışmalardır.

KALKINMA ÇALIŞMALARI VE TEMEL TARTIŞMALAR

Kalkınma eskiden beri çok tartışılan ve üzerinde farklı tanımların yapıldığı bir kavramdır. Kalkınma bir tanıma göre farklı zaman dilimlerindeki siyasi koşullar ve politikalar sonucunda ortaya çıkan, çeşitli fikir ve

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Güncel Tartışmalar ve Sorular

pratiklerin geliştirildiği devinim gösteren bir hedeftir (Hyden, 2014: 501). Başka bir tanıma göre, kalkınma bir dizi sosyal dönüşüm süreçlerini anlatan, yaşam koşullarının iyileşmesi yönünde insanlara umut veren ve insanların ve ulusların sömürgecilik, fakirlik, baskı ve az gelişmişlikten kurtuluşunu hedefleyen uzun vadeli bir projedir (Gray ve Barry, 2016: 557). Fatton ise kalkınmayı, ulusal ve uluslararası alanda refahın artması, fakir ve geri kalmış milletlerin gelişmiş kapitalist modern milletler seviyesine ulaşmak için gösterdikleri gelişme olarak tanımlar (Fatton, 2016: 119). Kalkınmaya eleştirel açıdan bakan görüşe göre ise kalkınma Batı'nın gelişmekte olan ülkelere dayattığı bir dizi kurum ve değer olarak da yorumlanmaktadır (Hettne, 2009: 2). Kalkınma, özellikle Avrupa'da geliştirilmiş toplumu rasyonel politikalar ile değiştirilebilecek bir meta olarak tanımlayan modernleşme projesinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir (Hettne, 2005: 26). Bu teze göre Rönesans ve Reform ve Aydınlanma gibi tarihi süreçlerin özgünlüğü Avrupa'nın diğer ülkelere bakışında belli bir kibirlilik ve ırkçılığı beraberinde getirmiştir (Hettne, 2009: 25). Bu kibir en çok kendini emperyalizm ve kolonileştirme politikaları ile göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında kalkınma politikaları, Batı'nın az gelişmiş ülkelere yaptığı müdahalelere zemin hazırlamış ve gelişmekte olan ülkelere zarar vermiştir (Hettne, 2009: 2). Özellikle kalkınma-sonrası tartışmalarla birlikte daha fazla kabul görmeye başlayan bu eleştirel okumaya göre, kalkınmanın toplum mühendisliğine hizmet edecek bir üst kuram üzerinden tartışılması doğru değildir (Hettne, 2005: 26).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni bir sosyal bilim alanı olarak gelişen Kalkınma Çalışmaları, Soğuk Savaş döneminde özellikle Modernleşme Yaklaşımı ve Bağımlılık Okulu olmak üzere iki klasik görüş üzerinden gelişti (Scholte ve Söderbaum, 2017: 3). Modernleşme Yaklaşımı, Avrupa'nın yaşadığı devlet kurma ve devlet eliyle modernleşme gibi tarihsel süreçler örnek alınarak, yeni kurulan ve kalkınma sorunu yaşayan Üçüncü Dünya ülkelerinde uygulandı (Hettne, 2005: 34). Bu yaklaşım, Batı'daki egemen modernite paradigmasını yansıtabilecek şekilde, toplumun rasyonel politikalarla iyileştirilebileceğini savunan bir gelenekten beslendi (Hettne, 2009: 10). 1950'ler ve 1960'lardaki temel tartışma alanları olarak şunları işaret etti: kolonileşme sonrası dönemde Afrika ve Asya'da yeni kurulan devletler, daha önceden bağımsızlığını kazanmış ama kalkınma sorunu olan Latin Amerika gibi ülkelerin milli devlet kurma, devlet kurumlarının inşası ve istikrarlı yönetimi (Haynes, 2005: 4). Bu yaklaşım ülkeleri geleneksel ve modern toplumlar şeklinde ikiye ayırdı (Todaro ve Smith, 2003: 110). Bu görüşe göre geleneksel toplumlar tarım ekonomisine dayanıyordu. Modern toplumlar ise ekonomide endüstriyel üretimin ağırlıklı

olduğu, kendine yeterli büyüme oranlarına sahip, seküler-rasyonel akla göre düzenlenmiş, siyasete yüksek katılımın görüldüğü ve bireysel özgürlüklerin güvencede olduğu toplum yapısı olarak tarif edildi. Buna göre kalkınma birbirini takip eden (evrimsel) evrelerden oluşan, geleneksel toplumlardan modern toplumlara doğru doğrusal (linear) gelişen bir süreç olarak algılandı (Todaro ve Smith, 2003: 110). Bu tezin temel varsayımı ekonomik büyüme ve insani gelişmenin yeterli altyapı yatırımı ve sermaye aktarımı ile gerçekleşeceği yönündeydi (Haynes, 2005: 6). Rasyonel aklın egemen olduğu bir toplum mühendisliği ile kalkınmanın kaçınılmaz bir şekilde sağlanacağı umut edildi.

1970'lerde ise kalkınma endekslerindeki gelişmelerin Modernleşme Yaklaşımının öngördüğü beklentileri gerçekleştirememesi sonucu, Bağımlılık Okulu tartışmalarda ağırlık kazandı. Bağımlılık Okulu, modernleşme teorisini özellikle üç noktada eleştirdi. Birinci olarak, Bağımlılık Okulu Modernleşme Yaklaşımı'nın kalkınmayı sadece aktörlerin eylemleri üzerinden tanımladığı ve analizlerinde yapısal faktörleri göz ardı ettiği için eleştirdi. Aslında gelişmekte olan ülkeler ekonomik sistemde ikincildi ve siyasi olarak da iki kutuplu Soğuk Savaş bağlamında kısıtlı siyasi bağımsızlıkları vardı (Hettne, 2005: 34). İkinci olarak, Modernleşme Yaklaşımı analizlerinde eski sömürge ve az gelişmiş ülkelerin tarihi gelişimlerini yok saydı ve sömürgecilik dönemindeki ekonomik ve sosyal ilişkilerdeki sömürü boyutunu göz ardı etti (Frank, 1966: 4). Kalkınmanın Modernleşme Yaklaşımı'nın öne sürdüğü gibi birbirini takip eden kapitalist evrelerden oluşmadığını öne sürdü. Çünkü gelişmiş ülkeler, hiçbir zaman gelişmekte olan ülkelerin geçirmiş olduğu sömürgecilik dönemini tecrübe etmemişlerdi (Frank, 1966: 4). Bu anlamda Üçüncü Dünya ülkelerinin kalkınamamasının nedeni bu ülkelerin arkaik kurumları veya sermaye yetersizliği gibi iç dinamiklerinden kaynaklanmadı. Aksine Latin Amerika örneğinde olduğu gibi, Üçüncü Dünya ülkelerinin kalkınamamasının sebebi de, gelişmiş ülkelerin kalkınmasının sebebi de, bu iki grupta yer alan ülkelerin dünya kapitalist sistemine eklemlenmiş olmalarıdır (Frank, 1966: 8-9). Üçüncü olarak, kalkınma politikalarını belirleyen teorik ve pratikteki tartışmalar genelde Avrupa ve Kuzey Amerika'daki ülkelerin tarihsel tecrübelerini temel almıştır (Frank, 1966: 4). Bağımlılık Okulu'na göre kalkınma çalışmaları kapitalizmin Dünya ölçeğindeki eşitsiz yapısı ve az gelişmiş ülkelerin sisteme entegre olmasıyla gelişen ticaret burjuvazisi (gelişemeyen endüstri burjuvazisi) gibi konularla ilgilenmelidir (Frank, 1966: 15). Bir başka ifade ile söylersek, kalkınma çalışmaları gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal tarihi ile ilgilenmelidir (Frank, 1966: 4). Mesela Bağımlılık Okulu Latin Amerika örneğinde tarihsel olarak kıtanın

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Güncel Tartışmalar ve Sorular

sömürge ülkeler tarafından kolonileştirilme süreci ve bu yapının getirdiği az gelişmişliğin çalşımasını önerir (Frank, 1966: 7). Bağımlılık Okulu alternatif bir kalkınma stratejisi de önerir. Üçüncü Dünya ülkeleri 'çeper ülke' konumunda olduklarından dolayı hiçbir zaman öz-merkezli bir kalkınma stratejisi izleyememiştir. Bu ülkelerin yapabildikleri tek şey özellikle savaş veya kriz zamanlarında merkez kapitalist ülkelerin uyguladığı politikalara meydan okuyabilmek olmuştur (Amin, 1990: 193). Bağımlılık Okulu'na göre çeperdeki gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme ve endüstrileşmeyi merkez kapitalist ülkelerle bağları zayıflarsa daha iyi elde edeceklerdir (Frank, 1966: 10). Yani Üçüncü Dünya ülkeleri, uluslararası küresel işbölümü içinde kaldıkları sürece kalkınmalarını gerçekleştirebilmeleri mümkün değildir (Amin, 1990: 193). Yapmaları gereken küresel kapitalist dünya sistemi ile olan bağlarını koparmalarıdır (de-linking) (Amin, 1990: 193). Öz-merkezli bir kalkınma politikası için bir diğer ön koşul da yaratılan ekonomik refahın geniş halk kitleleriyle paylaşılmasıdır (Amin, 1990: 193). Yani alternatif kalkınma stratejisi hem milli hem de halkçı olmalıdır (Amin, 1990: 193). Bu alternatif kalkınmanın yerleşebilmesi için gelişmekte olan Güney ülkeleri arasında işbirliği önemlidir ve uluslararası sistemin de daha dengeli ve çok merkezli bir siyasi ve ekonomik yapıya evrilmesi gerekmektedir (Amin, 1990: 12).

Modernleşme Yaklaşımı ve Bağımlılık Okulu arasındaki tartışmada gördüğümüz üzere kalkınma çalışmaları için en çok dikkat çeken hususlardan biri kalkınmada devletin rolüdür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni endüstrileşen ülkelerde, devleti merkeze alan planlı ekonomik kalkınma ve ithal ikameci politikalar kabul gördü. Devlet planlı ekonomi modelinde endüstriyel ve hizmet sektörlerinin hem sahibi hem de yöneticisi olarak yeni kurulan ülkelerin kalkınmasından sorumluydu (Calvert, 2005: 50). 1960'lar ve 1970'lerde genelde Keynesyen ekonomi ve kalkınmacı devlet politikaları uygulandı. Ruggie, bu dönemi bir tarafta ekonomik özgürlükler ve serbest ticaretin uygulandığı, öbür tarafta da devlet eliyle tam istihdam ve sosyal barışın sağlandığı 'gömülü liberal oydaşı' dönemi olarak tanımlar (Ruggie, 1982: 393). Bu dönemde devlet düzenleyici refah devleti olarak tanımlanmış ve toplumu korumacı ticaret politikaları ile dış ekonomik güçlerden koruyucu bir rol üstlenmiştir (Hettne, 2005: 37). 1970'lerin ikinci yarısından sonra kalkınmacı devlet ve ithal ikameci politikalar eleştirilmeye başlandı. İthal ikameci politikaların ve korumacılığın gelişmekte olan ülkelerin endüstri ihracatını arttırsa da, uzun vadede bu ülkelerin gelişmiş ülkelere teknoloji ve girdi bağımlılığı devam etmiştir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin merkez kapitalist ülkelere olan ticaret bağımlılığına son vermediği görülmüştür (Rapley, 2002: 36-37). Bu

Elif Uzgören

politikaların ekonomik verimliliği arttırmadığı gibi ekonomik ayrıcalıkları belirli dar bir zümreye dağıttığı ve ekonomik büyümeyi tabana yayamadı tartışıldı (Rapley, 2002: 36-37 ve 40). Ayrıca yolsuzluklar arttı ve beklenen istihdam da yaratılmadı. Tüm bu eleştiriler kuşkusuz 1980 neo-liberal dönüşümün kabul görmesinde etkiliydi ve tarihsel olarak Keynesyen 'gömülü uzlaşının' sonu ve Washington Uzlaşması'nın başlangıcı olarak kabul edildi (Hettne, 2005: 35). 1980'den sonra neo-klasik ve piyasa odaklı anlayış egemen oldu. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kurumlar aracılığıyla geliştirilen yapısal uyum politikaları gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaya başlandı. Bu dönemde 'minimal devlet' anlayışı yerleşmiş, devletin kalkınmaya müdahalesinin pazarın işleyişini saptıracağı ve ekonomik kalkınmayı engelleyeceği öne sürülmüştür (Calvert, 2005: 47). Yapısal uyum politikalarının pazar mekanizmasına dayanması ve devlet müdahalesinin ve devlet harcamalarının asgari seviyede tutulması önerilmiştir. Devlet ve pazar sarkacında pazarın rolünü arttırırken, devletin rolünü azaltmıştır.

1990'larda ise Washington Uzlaşması kurumları Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu tarafından empoze edilen yapısal uyum politikaları, yoksulluğu engelleyemediği, çevre ve kadın konularında duyarsız kaldığı ve ekonomik gelişimi sağlayamadığı konularında eleştirilere hedef olmaya başladı (Fine, 2001: 1). O dönem Dünya Bankası'nda Genel Başkan Yardımcısı ve Baş Ekonomist olan Joseph Stiglitz'in Washington Uzlaşması'nın ötesine geçecek yeni bir ekonomik kalkınma modeli önerisi gündeme geldi. Post-Washington Uzlaşması olarak anılacak bu öneride Stiglitz 'piyasa yetersizliklerinin' altını çizdi. Örneğin, makro-ekonomik istikrar için sadece enflasyonu düşük tutmak ve bütçe açıklarını kontrol etmek yeterli değildi (Stiglitz, 1998: 16). Veya serbest ticaret ve özelleştirme politikaları etkili bir makro-ekonomik istikrar için gerekliydi ancak bu politikalar amaç değildi. Sadece daha rekabetçi ve verimli pazarlar kurabilmek için uygulanması gereken araçlardı ve daha etkili bir düzenleme politikası ve rekabet politikası gerekliydi (Stiglitz, 1998: 6). Benzer şekilde makro-ekonomik istikrar ve kalkınma ancak düzgün işleyen bir finansal sistem ile mümkündü. Ve finansal sistem sadece pazar mekanizmasına bırakılırsa fonların denetlenmesi ve verimli bir şekilde kullanılması, risklerin azaltılması veya likiditenin sağlanması gibi konularda başarı gösteremeyebilirdi (Stiglitz, 1998: 12). Tüm bu analizlerin sonucu olarak Stiglitz devletin pazar mekanizmasını tamamlayıcı şekilde müdahale etmesini önerdi (Stiglitz, 1998: 24). Devletler finansal düzenleme ve kurumsal yönetim konusunda daha fazla rol almalıydılar (Stiglitz, 1998: 3). Örneğin, Pazar mekanizması eğitim/öğretim gibi insana yapılan

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Güncel Tartışmalar ve Sorular

yatırımlarda yetersiz kalabilecektir. Devlet kamu eğitimini yaygınlaştırmalı, özellikle fakir kesimler için eğitimi daha ulaşılabilir kılmalı ve burs imkanlarını arttırmalıdır (Stiglitz, 1998: 25). Örneğin, Doğu Asya'da yaygın kamu eğitimi daha eşitlikçi bir toplum yaratmış ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma için elzem olan siyasi istikrar ortamını sağlamıştır (Stiglitz, 1998: 30). Özellikle eleştirel ve bilimsel eğitimin yaygınlaştırılması vatandaşların daha etkin bir şekilde kamu karar mekanizmalarına katılımını sağlayacaktır (Stiglitz, 1998: 30). Devlet teknolojiye yatırım yapmaya devam etmelidir (Stiglitz, 1998: 25). Post-Washington Uzlaşması'nın bir diğer amacı kalkınma kavramını genişletmektir. Artık kalkınma sadece ekonomik büyümeyi amaçlayan bir kavram olmaktan çıkmalı, daha iyi eğitim ve sağlık hizmetleri gibi yaşam koşullarının iyileştirilmesi olarak algılanmalıdır (Stiglitz, 1998: 30). Stiglitz özellikle 3 noktanın altını çizer (Stiglitz, 1998: 30). İlk olarak, bu dönemde doğal kaynakların korunması ve sağlıklı bir çevre de dahil olmak üzere sürdürülebilir kalkınma hedeflenmelidir. İkincisi, eşitlikçi bir kalkınma hedefi belirleyici olmalı, kalkınma politikalarından sadece toplumun en üst tabakasındakiler değil, toplumun tüm kesimleri faydalanmalıdır. Üçüncü olarak vatandaşların karar alma süreçlerine katılımı ile demokratik bir kalkınma hedeflenmelidir (Stiglitz, 1998: 30). Özetle, post-Washington Uzlaşması'nda devletin rolü tekrar gözden geçirilmiştir. Pazar mekanizmasının yetersizlikleri dolayısıyla, devlet güçlü bir finansal sistemin işleyişi, rekabetçi bir ekonominin devamı ve özellikle eğitim ve teknoloji alanında insan kaynaklarına yatırım yapmaya devam etmelidir (Stiglitz, 1998: 33). Fine, post-Washington Uzlaşması'nın Washington Uzlaşmasından ne kadar farklı olduğunu tartışmaya açar. Fine'a göre Doğu Asya krizi ve Doğu Avrupa ülkelerinin başarısızlıkla sonuçlanan pazar ekonomisi modelini kabul etmelerinden sonra artık Washington Uzlaşması'nın işlemediği açıktır. Stiglitz artık aşık olan bu politikaların işlemediğini ifşa etmiş ve noksanlarını gidermeye yönelik bir dizi politika önermiştir (Fine, 2001: 15-16). Ancak Fine, post-Washington Uzlaşması'nın bir önceki Washington Uzlaşması'ndan ne kadar farklılık gösterdiği konusunda çok da iyimser değildir (Fine, 2001: 19). Fine'a göre aslında ne Dünya Bankası ne de Uluslararası Para Fonu uygulamada Washington Uzlaşması'nı terk etmişlerdir. Yapılmaya çalışılan post-Washington Uzlaşması ile neo-liberalizm için daha kullanıcı dostu bir yüz oluşturmaktır (Fine, 2001: 19).

Kalkınma Çalışmalarında üçüncü bir kategori kalkınma-sonrası tartışmalardır (ör. Escobar, 1995; Mohanty, 2003). Bu çalışmalar, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren 40 yıl süren ve gelişmekte olan ülkelerin savaş sonrası ulus devlet inşası ve ekonomik kalkınmasına yardımcı olmayı

Elif Uzgören

hedefleyen kalkınma paradigmasının artık son bulduğunu söyler (Sachs, 1992: 1). Hatta, Sachs'a göre kalkınma paradigmasının 'artık ölüm fermanını' yazma vakti gelmiştir (Sachs, 1992: 1). Kalkınma adına önerilen politikalar gelişmekte olan ülkeleri kalkındırmayı başaramamış, gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkeleri yakalayamamıştır (Sachs, 1992: 1). Üstelik, dört tarihsel gelişme kalkınma çağının kapanmasına neden olmuştur (Sachs, 1992: 2-3). Birinci olarak, kalkınma kavramının geliştiği tarihsel dönemde Dünya sisteminde Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde Batı merkezli bir sistem mevcutken artık uluslararası sistemde kalkınmış ülkelerin üstünlüğü ve liderliği söz konusu değildir. Örneğin küresel iklim krizinde kalkınmış ülkeler Dünya için bir model oluşturamamaktadır (Sachs, 1992: 2). İkinci olarak, kalkınma söylemi Amerika Birleşik Devletleri tarafından Soğuk Savaş döneminde gelişmekte olan ülkeleri Batı-Doğu çatışmasında Batı bloğuna bağlı tutmak için kullanılmıştır (Sachs, 1992: 2). Soğuk Savaş'ın sonlanması ile birlikte artık kalkınma söylemini besleyen ideolojik ve siyasi taban yitirilmiştir (Sachs, 1992: 2). Üçüncü olarak, Sachs 1960'larda Kuzey ülkelerinin Güney ülkelerinden 20 kat daha zenginken, 1980'lerde bu sayının 46 kata kadar yükseldiğini vurgular (Sachs, 1992: 3). Bu noktadan hareketle 'kalkınmış ülke seviyesine ulaşmak' sadece bir illüzyondur (Sachs, 1992: 3). Son olarak, kalkınmanın baştan beri yanlış yorumlanmış bir kavram olduğu ve kalkınmanın aslında Batılılaşma olduğu vurgulanmıştır. Maalesef Batılılaşma sonucunda dünya çeşitliliğini kaybetmiş ve 'Öteki' olarak tarif edilen kültürler yok olmuştur (Sachs, 1992: 3).

1990'larda yaygınlaşan kalkınma-sonrası literatür kalkınma paradigmasını özellikle üç noktada eleştirir. Birinci olarak, kalkınma paradigmasının kalkınma yorumu Avrupa-merkezidir ve hiyerarşik ve emperyalist güç ilişkilerini içselleştirir (Ziai, 2017a: 2719). Kalkınma çalışmalarında Batı merkezli bilimsel gelenekler ve söylemler egemendir ve kalkınma üzerine üretilen bilgi genelde zengin ve kalkınmış Kuzey ülkelerinde üretilmektedir (Scholte ve Söderbaum, 2017: 5). Bu anlamda kalkınma çalışmaları gelişmekte olan ülkelerin kendi tarihsel tecrübelerine neredeyse hiç yer vermemiştir. Gerçekten de bilimsel yayınların bölgeler arasındaki eşitsizliği bize bu konuda ışık tutabilir. Örneğin 2010 yılında basılan *Dünya Sosyal Bilimler Raporu: Bilgi Ayırıyor* çalışmasına göre Sosyal Bilimler Atif Endeksi'nde (Thomson SSCI) 1998-2007 yılları arasında taranan dergilerde çıkan makalelerin %38'i Avrupa ülkelerinden, %52'si Kuzey Amerika ülkelerinden araştırmacılar tarafından yazılmıştır (UNESCO, 2010: 150). Esteva bu anlamda kalkınma paradigmasının katı olduğu ve alternatif seslere kapalı olduğunu iddia eder (Esteva ve Escobar, 2017:

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Güncel Tartışmalar ve Sorular

2561). Kalkınma paradigması evrensel bir kalkınma ve iyi bir yaşam anlayışını dikte eder ve farklı düşünme, varoluş ve yaşama pratiklerine kapalıdır (Esteve ve Escobar, 2017: 2561). İkinci önemli eleştiri, kalkınma paradigmasının ürettiği bilginin Batı merkezli olması ve dolayısıyla da gelişmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet ettiği noktasındadır (Escobar, 1995: 14). Post-yapısalcı ve eleştirel gelenekten beslenen bu çalışmalarda ön kabul bilginin siyasi olduğudur. Dolayısıyla kalkınma söylemi de siyasidir. Kalkınma aslında Batılılaşma olarak algılanmış ve Batı'nın ideolojik hegemonyasını yeniden üretmiştir ve özellikle Soğuk Savaş döneminde gelişmekte olan ülkelerin komünist kampa geçmemesini sağlamıştır (Ziai, 2017b: 2547). Üçüncü olarak, kalkınma-sonrası görüşler kalkınma paradigmasını, ülkelerin kalkınmalarının eşitsiz gelişmesine neden olduğu, işlemeyen kalkınma önerileri ortaya koyduğu ve hayal kırıklığına yol açtığı noktalarında eleştirdiler (Sachs, 1992: 1). Bu anlamda kalkınma paradigması başarısız bir paradigmadır ve eşitsizlikleri ve yoksulluğu arttırmıştır (Ziai, 2017b: 2547).

Kalkınma-sonrası tartışmalar kalkınma paradigmasının söylem düzeyinde özgürleştirilmesinin alternatif kalkınma vizyonları ortaya koymak için uygun bir ortam hazırlayacağını söyler. Ancak bu önerilecek alternatif kalkınma vizyonunun daha önce ki modernite paradigmasındaki gibi somut bir düzlemde ve makro politikalar olarak önerilmesine karşı çıkar (Escobar, 1995: 222). Üstelik alternatif kalkınma tartışması sadece akademik çevrelerde veya Dünya Bankası kurumlarında üretilmemelidir (Escobar, 1995: 223). Dolayısıyla bu yazın alternatif bir kalkınma söyleminin tabandan gelmesi gerektiğinin altını çizer ve daha ziyade halk hareketlerine, yerel kültürler ve yerel bilgi üretimine yönelik çalışmalara odaklanır (Escobar, 1995: 215). Kalkınma-sonrası çalışmalar da kuşkusuz birçok eleştiriyle karşılaşmıştır. Birinci eleştiri, kalkınma-sonrası tartışmaların, ülkelerin kalkınması için ne yapılması gerektiği konusunda yeni bir paradigma önermediği üzerinedir. Bu anlamda kalkınma-sonrası çalışmaların tek yaptığı kalkınmaya alternatifler olabileceğini söylemekle yetinmek ve bir kalkınma paradigması önermemektir (Ziai, 2017b: 2547). İkinci bir eleştiri ise kalkınma-sonrası çalışmaların modernite ve kalkınma söylemlerini koşulsuz reddetmesi üzerinedir. Bu eleştiriye göre kalkınma paradigması ortalama yaşam süresinin uzaması, çocuk ölümlerinin azalması vb. alanlarda aslında başarılı olmuştur (Ziai, 2017b: 2548). Üçüncü eleştiri ise yerel kalkınma pratikleri üzerine duran kalkınma-sonrası literatürün alternatif kalkınma pratikleri konusunda çok muğlak kaldığı yönündedir (Ziai, 2017b: 2548). Ziai, kalkınma-sonrası çalışmaların literatürde bıraktığı mirası makalesinin başlığında şu şekilde ifade eder:

'Ben kalkınma-sonrası okuluna mensup değilim, ama...' (Ziai, 2017a). Ziai aslında kalkınma-sonrası çalışmaların birçok kişi tarafından eleştirildiğini tespit eder. Ancak bu yazının özellikle kalkınma literatürünün Avrupa-merkezci olduğu, paternalist devlet anlayışını ve emperyalist güç ilişkilerini yeniden ürettiği konularında getirdiği eleştirilerin birçok kalkınma çalışan akademisyen tarafından benimsendiğini vurgular (Ziai, 2017a: 2719). Ziai'ye göre kalkınma paradigmasına karşı duyulan eleştirel tepki kalkınma-sonrası literatürün altını çizdiği noktalardan çok daha kapsamlıdır ve eleştirel tavır sadece kalkınma-sonrası çalışmalar ile sınırlı değildir. İlk olarak, kalkınma paradigması Küresel Güney diye adlandırılan gelişmekte olan ülkelerin yaşam koşullarını iyileştirmekte çok da başarılı olamadı. İkinci olarak, sosyal bilimlerde post-modernizm ve bilginin siyasi olduğu yönündeki önerme yaygın kabul görmüştür. Üçüncü olarak, küreselleşme ile birlikte ulus-devletin özellikle ekonomik alanda küçülmesinden dolayı kalkınma stratejisi olarak zaten ulus-devlet düzeyinde bir çözüm üretmek çok da olası değildir (Ziai, 2017a: 2727).

Küreselleşme ile birlikte tartışılan literatürdeki bir başka kategori küresel kalkınma çalışmalarıdır. Bu yaklaşıma göre küreselleşen dünyada kalkınmanın artık sadece az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için tartışılması mümkün değildir (Gills, 2017: 156). Küresel kalkınma herhangi bir gelişmiş ülkenin standartlarının artık uluslararası sistemde de kaide olarak kabul edildiği bir sistemi ifade eder (Hettne, 2005: 41). Küreselleşme, ülkeleri ve bölgeleri birbirine o kadar bağlamış ve ekonomik ve kültürel sınırları ortadan kaldırmıştır ki, tüm Dünya coğrafyasının kalkınması karşılıklı birbirine bağlıdır (Gills, 2017: 156). Kuşkusuz 'ulus-devlet' düzeyi hala geçerlidir ve ülkeler ve bölgeler arasında önemli eşitsizlikler, sosyo-ekonomik ve güç dengesizlikleri mevcuttur (Gills, 2017: 156). Ancak kalkınma olgusu ve kalkınma problemi tek tek ülkelerin çözebileceği bir sorun değildir ve klasik zengin gelişmiş ve fakir gelişmekte olan ülke ikiliğinin de ötesine geçmektedir (Scholte ve Söderbaum, 2017: 3). Küresel kalkınma yaklaşımlarında 'küresel yönetim' kavramı çok tartışılmaktadır. Küresel yönetim, karar alma ve kararları uygulama süreçlerinin ulus-devletin ötesinde çok katmanlı düzlemlerde gerçekleştiği bir yönetim biçimidir (Hettne, 2009: 107). Ekonomi küreselleşirken, siyasetin daha ziyade ulus devlet düzeyinde yürütülmesi küresel kalkınma açısından da ciddi bir yönetim boşluğu doğurmuştur (Hettne, 2009: 116). Ulus devletin küreselleşme ile birlikte yönetim yetileri azalırken, yerine Birleşmiş Milletler veya Avrupa Birliği gibi ulus-ötesi düzlemde küresel yönetimi sağlayacak yeni bir aktör çıkmamıştır (Hettne, 2005: 44-45). Örneğin Hettne, pazar odaklı küreselleşme ve yersizyurtsuzlaştırmadan

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Güncel Tartışmalar ve Sorular

(deterritorialization) dolayı küreselleşmenin toplumsal ve sosyal alanda doğurduğu bozulmaları kontrol edecek veya düzenleyecek ve bölgesel kontrol, kültürel çeşitlilik ve insani güvenliği sağlayacak siyasi güçlere ihtiyaç olduğunun altını çizer (Hettne, 2005: 45). Rodrik ise küreselleşmenin zayıflatılması değil, yönetimini sağlayacak kurumların inşası ile birlikte revize edilerek düzenlenmesini önerir (Rodrik, 2011: 237). Özellikle iki şey önemlidir: küreselleşmeden negatif etkilenenleri telafi etmek ve küresel yönetimi arttırmak (Rodrik, 2018: 206). Artan eşitsizlikler, hızlı teknolojik değişim, küresel ısınma ve demokratik yönetim gibi küreselleşmenin açmazlarının aşılmasını sağlayacak hem ulusal hem de uluslararası düzeyde bir dizi önlem alınmalıdır. Aksi halde popülist demagojinin önüne geçmek zor gözükmemektedir (Rodrik, 2018: 202-203). Rodrik dünyanın 1914 öncesinde de liberalizmden vazgeçtiğini hatırlatarak, küreselleşmeden de geriye dönmenin mümkün olduğunu söyler (Rodrik, 2011: xvi). Önemli olan küreselleşmenin neden çalışmadığını tespit edebilmektir. Finansal küreselleşmenin işleyişini sağlayacak küresel düzeyde bir son kredi sağlayan veya tekelleşmeyi engelleyici bir kurum yoktur. Küresel bir düzenleyici ve küresel çapta demokrasi olmadığı için küreselleşme düzenlenememektedir (Rodrik, 2011: xvi). Küresel dünyada kalkınma konusu da değişmektedir ve kalkınma gündemi küresel ısınma, küresel iç savaş ve uluslararası finansal kriz gibi yeni sorunlarla karşı karşıyadır (Hettne, 2009: 102). Bu küresel dünya daha eşitlikçi, adil, şeffaf ve hesap verilebilir yeni bir küresel kültür ve siyasi düzenin kurulmasını gerektirmektedir (Gills, 2017: 156). Bir sonraki alt-bölüm kalkınma alanında günümüzde tartışılan daha güncel konular üzerinde duracaktır.

KALKINMA LİTERATÜRÜNDE GÜNCEL SORULAR VE TARTIŞMALAR

Soğuk Savaş döneminde daha ziyade Üçüncü Dünya olarak anılan gelişmekte olan ülkeler, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşmenin ulus ötesi alanda daha da yaygınlaşması ile birlikte artarak 'Küresel Güney' terimi ile ifade edilmeye başlandı. Son yıllarda Küresel Güney olarak anılan coğrafyadaki özellikle üç ekonomik gelişme yeni tartışmaları gündeme getirdi. Birinci olarak, kalkınmakta olan ülkelerin küresel refahtan aldıkları pay özellikle 1990'lardan sonra arttı. Satın alma gücü paritesine göre gelişmekte olan ülkelerin dünya refahından aldıkları pay 1980'lerde %36 iken 1990'larda %41'e yükselmiş, gelişmiş ülke ekonomilerinin payı 1980'lerde ortalama %63 iken 1990'larda %58'e düşmüştür (IMF, 2019).

Elif Uzgören

Gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin refahtan aldıkları pay 2007'de eşitlendi ve sonrasında gelişmekte olan ekonomilerin oranı gelişmiş ekonomilere göre daha yüksek seyretti (IMF, 2019). 2018 yılında gelişmekte olan ülkelerin dünya refahından aldığı pay %59 iken, gelişmiş ekonomilerin payı %40 oranındaydı (IMF, 2019). İkinci olarak, küreselleşme süreci dünya imalat sanayinin ve üretiminin önemli bir kısmını Doğu'ya taşıyınca Dünya ticaretinde oranlar değişmeye başladı. Örneğin, 2010 yılında gelişmekte olan ülkeler küresel düzeyde eşya ticaretinin %42'sini gerçekleştirdi (OECD, 2019: 16). Üçüncü olarak, yükselen ekonomiler iki taraflı yabancı yardımlar konusunda bağış veren ülke konumuna geçmeye başladılar. Uluslararası yardım yapısını artık basmakalıp şekilde bağışçı zengin Kuzey ve bağış alan fakir Güney ülkeleri ikiliğinde tanımlamak çok da olası değildi (Gray ve Gills, 2016: 562-63). Saad-Filho'nun da altını çizdiği gibi çok az konu son yıllarda 'Güney'in yükselişi', küresel yakınsama ve Kuzey-Güney makasının daralması konuları kadar tartışılmıştır (Saad-Filho, 2014: 578). Batı'nın ekonomik ve siyasi üstünlüğünün eridiği ve ileride dünyaya önderlik edebilecek yeni ekonomilerin ortaya çıkmaya başladığı tartışılmıştır (Saad-Filho, 2014: 578).

Tüm bu gelişmeler özellikle dört kategoride bir dizi soru ve tartışmayı gündeme taşıdı: küresel ekonomik düzen, gelişmekte olan ülkeler arasında Güney-Güney dayanışması, alternatif bir kalkınma modeli ve 21. yüzyılda kalkınma politikalarının nasıl şekillenmesi gerektiği. İlk olarak Doha görüşmelerinin tamamlanamaması kuşkusuz küresel ekonomik düzen hakkında bir dizi sorunu su yüzüne çıkardı. Doha görüşmelerinin tamamlanamaması birçok uzman tarafından hem dünya ekonomik yönetimi için çok taraflı bir mutabakatın zorluklarını göz önüne serdi, hem de hegemonya krizi olarak yorumlandı (ör. Rodrik, 2011). Dünya Ticaret Örgütü'nün Doha görüşmelerini yeniden canlandırma çalışmaları başarısız olunca kurumun meşruiyeti ve işlevselliği de tartışmaya açıldı (Rodrik, 2011: xiv). Örneğin Dünya Ticaret Örgütü'nün yeniden düzenlenmesi sırasında gelişmekte olan ülkeler neler talep etmektedirler? Yükselen ekonomilerin küresel kalkınma ve küresel ekonomik yönetim politikalarını belirlemede ne gibi etkileri vardır? Yükselen ekonomilerin politikaları ve önerileri neo-liberal düzene veya Batı'nın jeopolitik ve ekonomik üstünlüğüne ne kadar alternatif oluşturmaktadırlar? Yoksa yükselen ekonomilerin uluslararası yardım ve ekonomik politikaları eşitsizlikleri arttırmakta ve alt-emperyalizm olarak da yorumlanabilecek politikaları yeniden mi üretmektedir? Yükselen ekonomilerin kurumsal olarak Uluslararası Para Fonu veya Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlar veya G7,

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Güncel Tartışmalar ve Sorular

G20 gibi küresel forumlardaki ve ekonomik yönetim mekanizmalarındaki rollerinde bir değişim var mıdır? (ör. Mittelman, 2016) Özetle bu ülkelerin yükselişi küresel ekonomik yönetim için ne gibi sonuçlar doğurmuştur? Örneğin Wolfe'a göre Doha görüşmelerinin başarısızlığa uğramasının temel nedeni tarım veya gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaret anlaşmazlıkları değildir (Wolfe, 2015: 8). Aksine, temel sorun dünya ekonomisindeki yapısal dönüşümdür. Wolfe'a göre 'Güç önemlidir, güç eksenini kaymıştır ve sistem buna cevap verememektedir' (Wolfe, 2015: 26). Akyüz ise yükselen ekonomilerin yakaladığı büyüme oranlarının sürdürülebilir olmadığını tartışır (Akyüz, 2012). Borçlu olan ülkelerde büyüme sermaye girişinin devamlılığına bağlıdır ve kriz ile birlikte sermaye girişi yavaşlamıştır (Akyüz, 2012: 7). Küresel Güney'deki en güçlü ekonomilerden olan Çin'in bile büyümesi Batı'dan gelen talebe bağlıdır ve gelişmiş ülkelere gelen talep azaldıkça Çin'de de talep azlığı sorunu ortaya çıkacaktır (Akyüz, 2012: 7). Bu anlamda Akyüz, hem BRICS hem de Çin'in küresel ekonomide belirleyici bir aktör olmaları için ekonomik büyüme politikalarında otonomi kazanmalarının ve kalkınma stratejilerini gözden geçirmelerinin önemli olduğunu söyler (Akyüz, 2012: 8). Örneğin, Çin ve Doğu Asya ekonomileri gelişmiş ülke pazarlarına olan bağımlılıklarını azaltmalıdır. Bunu da ancak iç talebi yükselterek yapabilirler ve bu da Gayri Safi Milli Hasıla'da hane halkı gelirindeki artışa bağlıdır (Akyüz 2012: 8). Bir başka önemli husus borçla büyüyen ülkelerin dış sermaye akışına olan bağımlılığını azaltmalarıdır (Akyüz, 2012: 8).

İkinci kategori ise Güney-Güney dayanışması tartışmalarıdır. Özellikle yükselen ekonomilerin 2000'lerdeki ekonomik performanslarına paralel, gelişmekte olan ülkeler arasında dayanışma fikri ve dünya sistemini dönüştürmeye yönelik ne gibi politikalar önerebileceklerine yönelik ilgi yeniden canlandı (Gray ve Gills, 2016: 558). Aslında bu tartışma tarihsel olarak 1950'lere kadar geriye gider. Üçüncü Dünya dayanışması fikri ve 1970'lerde geliştirilen Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (New International Economic Order) tartışmaları 1955'te Bandung'da gerçekleşen Asya-Afrika Konferansı ile ortaya atılmıştı. Bu fikirler Soğuk Savaş döneminde kendini ekonomik ve siyasi bağımlılıkları azaltmaya yönelik Bağlantısızlar Hareketi ile gösterdi. Ancak bu tartışmalar 1980'ler neo-liberal dönüşüm ve bütçe krizleri nedenleriyle askıya alınmıştı. Literatürde gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarındaki dayanışmasının tarihsel gelişimi ve bu süreçteki başarıları ve başarısızlıkları yer buldu (ör. Gosovic, 2016). Bu tartışmalar içinde önemli bir referans yeni girişimlerdir. Örneğin, BRICS Yeni Kalkınma Bankası (New Development Bank) ve BRICS Şartlı Rezerv Düzenlemesi (Contingency Reserve Arrangement) Batı

Elif Uzgören

merkezli ekonomik yönetim kurumları olan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'na alternatif mi oluşturmaktadır? Çin'de 2013 yılında başlayan ve 2049 yılında bitmesi planlanan hem ticaret yollarını hem de deniz yollarını birleştiren Tek Kuşak Tek Yol projesi tamamlandığında dünya nüfusunun %60'ını birleştirecek ve dünya ticaretinin %50'sini kapsayacaktır (OECD, 2019: 76). Bu anlamda Tek Kuşak Tek Yol projesi Asya, Ortadoğu ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik iş birliğini arttırarak Batı merkezli ekonomik yönetim sistemine bir alternatif oluşturabilecek midir? Tabi ki burada esas sorun bu ülkelerin çok taraflı kurumlarda beraber hareket edip edemeyeceğidir. Örneğin, Nayyar, BRICS ülkelerinin çok kutuplu bir dünyada kolektif olarak hareket ederek ortak bir ses çıkarmasının mümkün olduğunun altını çizer (Nayyar, 2016: 587). Birbirleri arasında koordinasyonu sağlamaları ve dayanışma mekanizmaları kurmaları, çok taraflı kurumlarda diğer gelişmekte olan ülkelerin de yararına politikalar önerebileceklerinin sinyalini vermektedir (Nayyar, 2016: 587). Ancak Nayyar bu dayanışmayı özellikle iki noktada kısıtlı bulur. Birincisi, ülkelerin kendi aralarındaki ihtilafı konuları bir kenara bırakabilmeleri gerekmektedir. İkincisi ise mevcut ilişkileri birlik ve beraberlikten daha ziyade küresel ekonomide birbirlerine rakip olarak görmektedir (Nayyar, 2016: 587).

Latin Amerika örneğinde ise daha ziyade bölgesel girişimler dikkati çekmektedir. Örneğin, 2004 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Latin Amerika ülkeleri ile iki-taraflı imzalamaya çalıştığı serbest ticaret anlaşmalarına alternatif geliştirilen Bolivarcı İttifak Halk Ticaret Anlaşması (ALBA-TCB) emperyalizme karşı dayanışma, iş birliği ve birbirini bütünüleyici politikalar öneren Latin Amerika ülkeleri arasında ticareti geliştirerek bir alternatif sunabilir mi? Benzer şekilde 1991 yılında kurulan ve malların, kişilerin ve sermayenin ortak dolaşımını öngören Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR), veya 2005 yılında Karayip ülkelerinin Venezüella ile oluşturdukları petrol ittifakı Petrocaribe veya 2008'de kurulan Güney Amerika kıta ülkeleri arasında siyasi, sosyal, eğitim, altyapı gibi pek çok alanda entegrasyonu amaçlayan Güney Amerika Uluslar Birliği (UNASUR) gibi alt-bölgesel oluşumlar bir alternatif oluşumuna katkı sağlayacak mıdır? Güney ülkeleri arasındaki bu bölgesel oluşumlar küresel ekonomiden koparak alternatif bir ekonomik ve askeri güç oluşturmayı mı hedefler yoksa neo-liberalizmi ve kapitalizmin eşitsizliklerini kendi bölgesinde yeniden üreterek bu ülkeleri küresel ekonomiye daha da bağımlı mı kılmaktadır? Güney ülkeleri arasında geliştirilen bu bölgesel iş birlikleri karşılıklı bağımlılık mı üretmektedir yoksa bölgesel aktörler arasında daha güçlü olan aktörlere karşı 'yeni bağımlılıklar' mı doğurmaktadır? Yeni

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Güncel Tartışmalar ve Sorular

bölgeselleşme teması altında da tartışılan bu konular özellikle 21.yüzyılda bölgeselleşme hareketlerinin nasıl evrildiğini de tartışmaya açar. Örneğin, özellikle Latin Amerika örneğinde artık sadece iş birliği hükümetler arası değil ulus-ötesi düzeyde sivil toplum örgütleri arasında iş birliğinden söz etmek mümkündür (Muhr, 2016: 638).

Üçüncü önemli tartışma kategorisi bu ülkelerin yükselişinin diğer gelişmekte olan ülkeleri nasıl etkilediği ve diğer ülkeler için bir model oluşturup oluşturmadığı üzerinedir. Örneğin, Nayyar'a göre BRICS ülkelerindeki ekonomik büyümenin diğer gelişmekte olan ülke ekonomilerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur (Nayyar, 2016: 583). BRICS ülkelerindeki büyümenin diğer gelişmekte olan ülke ekonomilerine en önemli olumlu etkisi özellikle ilksel mal ihracatındaki artışlarla beraber gelişmekte olan ülkelerin ticaret hadlerini yükseltmesidir (Nayyar, 2016: 583). Diğer bir olası olumlu etkisi, diğer gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin BRICS ülke ekonomilerine özgü faktör donanımına daha yakın olması dolayısıyla, BRICS ekonomilerindeki teknolojik ilerlemelerin gelişmekte olan diğer ülkelere de katkı sağlayabilmesidir (Nayyar, 2016: 583). BRICS ülkelerinin artan dış yardımları da göstermektedir ki potansiyel kalkınma fonu olarak da BRICS ülkelerinin katkısı mevcuttur (Nayyar, 2016: 584). Olumsuz etkisi ise daha ağırlıkla emek-yoğun sektörlerde üretim yapan BRICS ülkelerinin diğer gelişmekte olan ülkelerin pazar paylarını kendilerine çekmeleridir (Nayyar, 2016: 584). Ancak Saad-Filho her ne kadar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik performanslarının birbirine yakınsamasının daha eşit ve adil bir dünya için gerekli olduğunun altını çizse de, son yıllarda küresel Güney ülkelerdeki artan ekonomik performansın yakınsamayı işaret etmediğini söyler. Çok az sayıda gelişmekte olan ülke hızlı büyümüş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik performansına yakınlaşmıştır. Küresel Güney ülkeleri arasındaki ekonomik göstergelerdeki farklılıklar önemli ölçüde korunmaktadır (Saad-Filho, 2014: 594-95).

Bir diğer önemli tartışma yükselen ekonomilerin diğer gelişmekte olan ülkeler için bir örnek teşkil edip etmediğidir. Çin'in kalkınma stratejisi ve pratiği kalkınma çalışmalarına ne gibi bir katkı sağlayabilir (Hsu, 2015: 1755)? Çin'in kalkınma modelinden ne gibi dersler çıkarabiliriz? Örneğin, Hsu, Çin'in kalkınma modelinin kalkınma çalışmalarına katkısının açık olduğunu, ama yeni bir kalkınma paradigması oluşturmadığını tartışır (Hsu, 2015: 1764). Parti-devlet yapısı kendi gücünü konsolide ederken diğer kesimleri dışladığından, mevcut yapısal eşitsizliklerin süreceğini göstermektedir (Hsu, 2015: 1764). Ancak Çin tecrübesi özellikle fakirlikle mücadelede tarımsal reformları, bilimsel araştırmaların politikalarda

Elif Uzgören

yönlendirici olması, ulusal şampiyon firmaları desteklemek, orta sınıfı desteklemek ve kalkınmada devletin rolü gibi konularda yeni tartışmalar sunmaktadır (Hsu, 2015: 1764). Bir başka tartışılan konu, yenilikçilik, yaşam kalitesi ve kendi kaderini tayin gibi konuları önceleyen Pekin Uzlaşması olarak anılan farklı bir Çin modeli kalkınmanın mümkün olup olmadığıdır (Hettne, 2009: 115). Bir başka ifadeyle Pekin Uzlaşması Washington Uzlaşması'na bir alternatif oluşturur mu? Buradaki temel sorulardan biri neo-liberal hegemonya ile kalkınma paradigmasında devletin ekonomideki rolü sınırlanmışken, Çin'in ekonomik büyümesinde devlet müdahalesinin önemli bir yer tutmasıdır (Hsu, 2015: 1754).

Dolayısıyla, tekrar gündeme gelen önemli bir tema kalkınmada devletin rolü üzerinedir. Devletin küçültülmesi gerektiğini öneren neo-liberalizmin aksine Asya örneğinde devletin olumlu rolü kalkınmada devletin rolünü yeniden gündeme getirmiştir. Kalkınmada devletin, kaynakların dağıtımını ve sosyal, ekonomik ve siyasi süreçler ve kurumların oluşumunda önemli bir rolü vardır (Banks ve Hume, 2014: 183). Bu gerçeklik Milenyum Kalkınma Hedefleri gündemindeki tartışmalarda tekrardan devletin rolünün ve öneminin vurgulanmasına neden oldu (Banks ve Hume, 2014: 183). Bu dönemde tartışmaya açılan bir konu kalkınmada yeni aktörlerin rolleri ve devletlerin kalkınma hedeflerini gerçekleştirirken bu aktörlerle kurdukları yeni iş birliği mekanizmalarıdır (Banks ve Hume, 2014: 183). Örneğin, ileriye yönelik önemli bir tartışma konusu sosyal içermedir (Banks ve Hume, 2014: 187). Kalkınma stratejisi uygulanırken yerel sektördeki iş insanları ve hükümet arasındaki iş birliğiyle gelişen ekonomik büyüme çoğunlukla dışlayıcı olabildiğinden, ekonomik büyümenin tabana ne kadar yayıldığı tartışılmaya başlanmıştır (Banks ve Hume, 2014: 187). Yaratılan refahın yeniden dağıtım mekanizmaları nasıl şekillenmelidir? Toplumsal açıdan daha kapsayıcı bir kalkınma politikası için daha fakir kesimler büyümeden nasıl faydalanacaklardır? Başka bir ifade ile sadece ekonomik kalkınmayı sağlayıcı politikalar ve aktörlerin tartışılması yeterli değildir. Toplumsal kapsayıcılığı arttırmak için kurulması gereken siyasi ve sosyal kurumlar da önemlidir (Banks ve Hume, 2014: 187). Sosyal içerme politikaları, özellikle 2007-2008 küresel kriz sonrası daha da artan 'yetersiz tüketim' sorunu için çok önemlidir. Akyüz'e göre finansallaşma, refah devletinin küçülmesi ve küreselleşen üretime paralel olarak artan eşitsizlikler artık sadece sosyal bir problem değil, makroekonomik bir problemdir (Akyüz, 2013: 43).

Bu çalışmada dördüncü olarak tanımlanan kategori 21. yüzyılda kalkınma politikalarının nasıl şekillendirilmeli gerektiği sorusudur. Birleşmiş Milletler 2000 yılında açıkladığı Milenyum Bildirisi'nde küreselleşmenin

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Güncel Tartışmalar ve Sorular

yararlarının ve zararlarının eşitsiz dağıtıldığı, küreselleşmenin daha kapsayıcı ve eşitlikçi yönetilmesi gerektiği vurgulanmıştı (Birleşmiş Milletler, 2000). Kuşkusuz, 191 Birleşmiş Milletler üyesinin 2000 yılında imzaladığı ve 2015 yılına kadar gerçekleştirmeyi amaçladığı sekiz Milenyum Kalkınma hedefi (aşırı yoksulluğu ve açlığı bitirmek, evrensel temel eğitimi sağlamak, kadını güçlendirmek ve cinsiyet eşitliğini sağlamak, çocuk ölümlerini azaltmak, anne sağlığını iyileştirmek, HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele etmek, sürdürülebilir çevre politikalarını takip etmek, ve kalkınma için küresel iş birliği mekanizmaları kurmak) ileride kalkınma gündeminde belirleyici olacaktır (Birleşmiş Milletler, 2000). Bu hedeflere ek olarak 2015-sonrası hedeflerine insana yaraşır iş ve kapsayıcı ekonomik büyüme, temiz ve ulaşılabilir enerji, ülkeler arasında eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehirler, sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıpları, iklim için acil önlem planı, denizlerin, suların ve su altı kaynaklarının sürdürülebilir gelişimi, barış ve adil toplumların inşası gibi hedefler eklenmiştir (Birleşmiş Milletler, 2019).

2014 yılında Birleşmiş Milletler bünyesinde G77+Çin Santa Kruz Toplantısı'nda açıklanan 'Daha İyi bir Hayat için Yeni Bir Dünya Düzeni' isimli belgede (Towards a New World Order for Vivir Bien), eşitsizliklerin arttığı altı çizilmiş, daha adaletli ve eşitlikçi bir dünya düzeni için çağrı yapılmıştır. Daha iyi bir hayat için telaffuz edilen Sürdürülebilir Kalkınma ve Bütünleyici Kalkınma kavramları neyi ifade etmektedir? Sürdürülebilir kalkınma tartışmaları özellikle Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedeflerinin açıklanmasından sonra daha da önem kazanan bir tartışma oldu. Sürdürülebilir kalkınma günümüz nesillerinin ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını giderebilmeleri için gerekli kaynaklara zarar vermemek olarak tanımlanmaktadır (Hettne, 2009: 120). Bir diğer önemli tema 'Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın ötesinde' tartışmalarıdır. Kalkınmanın tek göstergesinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla olmaması gerektiği, kalkınma kavramının daha karmaşık ve çok boyutlu bir yapısının olduğu vurgulanmıştır (OECD, 2019: 89). Örneğin, fakirlik, eşitsizlikler, sağlık, eğitim, çevre ve kişisel güvenlik gibi. Burada sorulan anlamlı sorulardan biri yükselen pazarlardaki yüksek büyüme diğer ekonomik, sosyal, siyasi ve çevre gibi faktörlerin gelişimine ne gibi bir katkı yapmıştır? Bir diğer önemli soru küresel ısınma, artan popülizm, ekonomik kriz ve ticaret savaşları gibi yapısal faktörlerin 'kalkınmanın' tanımını ve kalkınma konusundaki temel tartışmaları nasıl etkilediğidir (OECD, 2019: 169). Örneğin, OECD üyesi olmayan ülkelerdeki büyüme oranlarının büyük bir bedelinin olduğu ve enerji-yoğunluklu büyümenin karbon salınımlarını hatırı sayılır düzeyde arttırdığının altı çizilmiştir (OECD, 2019: 170). Özellikle, tüm global CO2 emisyonununun 2/3'ü, özellikle Çin ve Hindistan başta olmak üzere, OECD

Elif Uzgören

üyeyi olmayan ülkelerden kaynaklanmaktadır (OECD, 2019: 170). Tüm bu tartışmalar yüksek-karbon salınımlı kalkınmadan, düşük-karbon salınımlı kalkınmayı düşünmeyi zorunlu hale getirmiştir (OECD, 2019: 170).

Güncel kalkınma sorunlarına cevap verebilmek için kurumsal olarak kendini revize etmesi gerektiği konusunda vurgu yapılan önemli başka bir kurum kuşkusuz Birleşmiş Milletlerdir. Birçok çalışmada Birleşmiş Milletler Kalkınma sistemi etkili çalışmadığı, yapısının dağınık olduğu ve çağdışı kaldığı noktalarında eleştirilmiştir (Baumann, 2018: 627). 2015'te kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nden sonra Birleşmiş Milletler'in kurumsal yapısının da yeniden düşünülmesi gerekmektedir (Baumann, 2018: 626). Örneğin, Browne (2014) yeni kalkınma sorunlarını çözebilmek için Birleşmiş Milletler'in ne gibi politikalar geliştirmesi gerektiğini tartışır. Bu anlamda Birleşmiş Milletler kendini nasıl revize etmelidir? Browne'a göre kalkınma tartışmasının önünde özellikle 5 tane sorun mevcuttur. Birinci olarak, gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında eşitsizlikler artmaktadır. Birleşmiş Milletler özellikle kırılan ekonomilerdeki fakir kesimler ve dış müdahaleye maruz kalmış gelişmekte olan ülkelerdeki fakir kesimlerin ihtiyaçlarına odaklanmalıdır (Browne, 2014: 1847). İkinci olarak, kalkınma yardımlarının fonları, ortakları ve yardım sağlayan ülkelerin dağılımı değişmektedir. Birleşmiş Milletler'in tüm bu yapısal dönüşümde başırolü çok azalmıştır (Browne, 2014: 1847). Üçüncü çelişki küreselleşme ile birlikte devletlerin ekonomik yönetimdeki yetkilerinin azalması ve pazarların serbestleşmesi ile birlikte uluslararası şirketlerin gücü artarken, bunu düzenlemek için ulus devletinin azalmasıdır. Birleşmiş Milletler, küresel düzlemde, gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmeden maksimum faydayı sağlamaları için çalışmalıdır. Örneğin, serbest ticaret ilkesinin yanı sıra adil bir uluslararası ticaret rejiminin kurulması için öneriler geliştirmelidir. Birleşmiş Milletler özellikle gelişmekte olan küçük ölçekli ülkelerin ticaretten elde edeceği çıkarları savunmaları, daha sağlam dış yatırım garantilerini alabilmeleri ve özellikle daha küçük devletlerin çokuluslu firmalarla müzakerelerinde ülke yararına avantajlar sağlamalarına yönelik politikalar inşa etmelidir (Browne, 2014: 1849-1850). Dördüncü olarak, yine küreselleşmeyle beraber devletin küçülmesi ile birlikte Birleşmiş Milletler demokrasinin güvencesi olmalıdır. Birleşmiş Milletler insan haklarından çocuk haklarına, işçi güvenliğinden çevrenin korunmasına bir dizi insan hakkı ve kişi güvenliği konularında standartlar getirmelidir. Yine Birleşmiş Milletler düzenli izleme mekanizmaları geliştirmeli ve ülkelerin bu kalkınma standartları konusundaki başarı ve başarısızlıklarını izlemeli ve öneriler geliştirmelidir (Browne, 2014: 1850-1851). Son olarak, Birleşmiş Milletler kuşkusuz göç ve küresel ısınma gibi

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Güncel Tartışmalar ve Sorular

Yeni küresel kalkınma sorunları karşısında sessiz kalmamalıdır. Gelişmekte olan ülkelerde eşitsizlikler arttıkça ve gelişme konusunda olanaklar daraldıkça hem fakir ve işsiz kesimler hem de okumuş kesimler için göç etme olgusu daha da yaygınlık kazanacaktır. Benzer şekilde, küresel ısınmadan daha çok etkilenen coğrafyalar kaynaklarını kaybedecek ve fiziksel imkansızlıklar insanları yine göç etmeye zorlayacaktır. Birleşmiş Milletler birbirine uyumlu politikalar geliştirilmesi ve bu politikaların uluslararası seviyede koordinasyonuna yönelik önlemler alınmalıdır (Browne, 2014: 1852).

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni bağımsızlıklarını elde etmiş gelişmekte olan ülkelerin ulus-devlet kurma süreçleri ve ekonomik kalkınmaları için gelişen kalkınma paradigması 1980'lerde neo-liberal politikaların ve küreselleşmenin yaygınlaşması ile birçok açıdan eleştirilmiş ve geçerliliğini yitirmiştir. 1970'lerde Bağlantısızlar hareketi ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (New International Economic Order) gibi tartışmalarla canlanan Üçüncü Dünya ülkeleri arasında dayanışma fikri yine 1980'lerden sonra gelişmekte olan ülkelerin ekonomik krizleri ve neo-liberal politikalara eklenmeleri ile rafa kaldırılmıştır. 2000'lerde ise daha önceleri Üçüncü Dünya ülkeleri veya az gelişmiş ülkeler gibi kavramlarla ifade edilen coğrafya ve gelişmişlik durumu daha ziyade 'Küresel Güney' veya yükselen ekonomiler kavramları ile ifade edilmeye başlandı. BRICS ve Çin gibi ekonomilerin dünya refahından aldıkları payın artması, dünya ticareti ve yatırımlarında artan etkileri kalkınma gündemindeki tartışmaları da etkiledi. Artık uluslararası yardım konusunu başışçı zengin Kuzey ve başış alan fakir Güney ülkeleri ikiliğinde tartışmak çok da doğru değildi. Yükselen ekonomiler olarak anılan bu gelişmekte olan ülkelerin kalkınma performansları diğer gelişmekte olan Küresel Güney ülkeleri için bir alternatif kalkınma paradigması olabilir miydi? Asya tipi bir kalkınma modeli mümkün müydü? Doğu'nun yükselişi olarak ifade edilen bu gelişmeye paralel olarak bu ülkeler Batı merkezli dünya ekonomik düzenine yeni bir alternatif model ortaya çıkarabilirler miydi? Bu gibi soruların gündemde olduğu bugünkü tarihsel dönemde içinde bu çalışmanın iki amacı vardır. Birincisi, kalkınma çalışmalarının tarihsel olarak gelişimini incelemek ve ne gibi tarihsel dönemlerden geçtiğini tespit etmektir. İkincisi, 2000'lerden sonraki Doğu'nun yükselişi, küresel kriz, çok taraflı bir ekonomik yönetim modelinin kurulamaması ve ticaret savaşları gibi güncel tarihsel

Elif Uzgören

gelişmelerin kalkınma disiplinindeki temel tartışmaları nasıl etkilediğini ve ne gibi yeni soruları gündeme getirdiğini incelemektir.

Günümüzde kalkınma tartışmaları daha ziyade kalkınma-sonrası dönem olarak adlandırılan bir evreden geçmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası kabul gören kalkınma hedefi Soğuk Savaş'ın sonlanması, neo-liberalizmin yaygınlaşması, Batı'nın önerdiği kalkınma stratejilerinin başarısız olması gibi tarihsel gelişmelerle beraber sonlanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizlikler ve gelişmişlik makası da artmıştır. Fikirsal temelde ise kalkınma paradigmasının hiyerarşik, emperyalist sömürü ilişkilerini içselleştiren, tepeden inme bir toplum mühendisliği projesi olarak sunulması eleştirilere neden olmuştur. Üstelik kalkınma literatüründe üretilen bilgi daha ziyade Batı'daki üniversitelerdeki akademisyenler tarafından üretilmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarihsel gelişimine çok da yer ayırmamıştır. Bu anlamda kalkınma literatüründeki bilgi de Batı merkezlidir ve Batı hegemonyasını yeniden üretir. Bu çalışma kalkınma paradigmasının sonlanmasının ardından kalkınma çalışmalarının gelişiminde iki eğilim olduğunu tartışır. İlk eğilim kalkınma çalışmalarında tek tek ülkelerin değil Dünya kalkınmasının tartışılması ve soruların küresel düzlemde geliştirilmesidir. Örneğin, sürdürülebilir kalkınmanın ne olduğu, 21. yüzyılda kalkınma politikalarının nasıl şekillenmesi gerektiği ve ne gibi aktörlerin etkin rol alabileceği tartışmalarıdır. Küresel kalkınma çalışmaları her ne kadar moderniteye paralel İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen toplum mühendisliğine karşı çıksa da, kalkınma paradigmasının iflasından sonra daha yapıcı bir kalkınma gündemi oluşturmaya yönelmiştir. Burada iklim, göç ve finansal kriz gibi küresel sorunlar gündeme gelmektedir. İkinci eğilim ise özellikle Doğu'nun yükselişi ve Batı'nın çok taraflı bir düzlemde ekonomik yönetimi sağlayamamasına paralel gelişen alternatif kalkınma ve Batı'ya alternatif bir sistem tartışmalarının ağırlık kazanmasıdır. Güney-Güney dayanışması mümkün müdür? Çin veya BRICS ülkeleri alternatif bir kalkınma modeli geliştirebilir mi? Yoksa alternatif bir yapı Latin Amerika örneğinde olduğu gibi bölgesel bir oluşum ile mi gelecektir? Bu ülkeler Batı'ya alternatif bir sistem öne sürebilecekler midir yoksa alt-emperyalizm olarak da yorumlanan Batı sisteminin ürettiği eşitsizlikleri tekrarlayan ve Batı'ya bağımlılığın devam etmesinden dolayı alternatif bir model oluşturmayan bir tarihsel süreçten mi geçmektedirler? Kalkınmanın sadece Gayri Safi Yurtiçi Hasıla üzerinden tartışmanın yetersizliği ışığında yükselen ekonomilerdeki büyüme ivmesi diğer ekonomik, sosyal, siyasi ve çevre gibi faktörlerde ne gibi bir gelişim sağlamıştır? Yükselen ekonomilerin özellikle sermaye girişine ve Batı'daki gelişmiş ülkelerden gelecek talebe bağımlılığından dolayı bu büyüme eğiliminin sürdürülebilirliği de sorgulandı.

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Güncel Tartışmalar ve Sorular

Belki de daha 2018 yılında yitirdiğimiz Bağımlılık Okulu yazarlarından Samir Amin'in 1990'larda tespit ettiği gibi özellikle savaş ve kriz dönemleri gibi merkez kapitalist ülkelerin dünya sistemindeki kontrolü azaldığında Üçüncü Dünya dışarıdan gelen çeper ülke stratejilerine meydan okur ve daha otonom bir kalkınma stratejisi konuşulmaya başlanır (Amin, 1990: 193). Amin'e göre bu genelde bir sonraki takip eden dönemde çeper ülke stratejisine dahil oluncaya kadar devam eder (Amin, 1990: 193). Bu yaşadığımız dönemin Amin'in tespit ettiği gibi kapitalist krizin aşılması ile birlikte yine rafa mı kaldırılacağını veya gerçekten bir alternatif paradigma çıkıp çıkamayacağını ancak ulusal, bölgesel ve uluslararası alanda gerçekleşecek olan tarihi gelişmeler belirleyecektir.

KAYNAKÇA

- Akış, E. (2011). Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Sosyoloji Konferansları*, 44: 237-256.
- Akpınar, R. (2012). Türkiye'de Değişen Bölgesel Kalkınma Politikaları. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(6): 29-46.
- Akyüz, Y. (2012). *The Staggering Rise of the South?*. Geneva: The South Centre Research Paper.
- Akyüz, Y. (2013). *Waving or Drowning: Developing Countries after the Financial Crisis*. Geneva: The South Centre Research Paper.
- Amin, S. (1990). *Maldevelopment, Anatomy of a Global Failure*. London: Zed Books.
- Banks, N. ve Hume, D. (2014). New development alternatives or business as usual with a new face? The transformative potential of new actors and alliances in development. *Third World Quarterly*, 35(1): 181-195.
- Başkaya, F. (2001). *Az gelişmişliğin Sürekliliği*. Ankara: İmge.
- Baumann, M. O. (2018). Forever North-South? The political challenges of reforming the UN development system. *Third World Quarterly*, 39(4): 626-641.
- Bayraktutan, Y. ve Uçak, S. (2011). Ekolojik İktisat ve Kalkınmanın Sürdürülebilirliği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3(4): 17-36.
- Birleşmiş Milletler (2000). *United Nations Millennium Declaration*. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Millennium.aspx> (18.09.2019).

Elif Uzgören

- Birleşmiş Milletler (2019). Post-2015 Development Agenda. <https://www.unodc.org/unodc/en/about-unodc/post-2015-development-agenda.html> (18.09.2019).
- Browne, S. (2014). A Changing World: is the UN development system ready?. *Third World Quarterly*, 35(10): 1845-1859.
- Calvert, P. (2005). Changing Notions of Development: Bringing the State Back in. J. Haynes (Ed.), *Palgrave Advances in Development Studies* (pp. 47-64). Houndmills: Palgrave.
- Escobar, A. (1995). *Encountering Development, The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton: Princeton University Press.
- Esteva, G. ve Escobar, A. (2017). Post-Development @ 25: on "being stuck" and moving forward, sideways, backward and otherwise. *Third World Quarterly*, 38(12): 2559-2572.
- Erbay, E. R. ve Özden, M. (2013). İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1: 1-27.
- Ercan, F. (2001). *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*. İstanbul: Bağlam.
- Fatton, Jr. R. (2016). Development and the Outer Periphery: The Logic of Exclusion. A. Cafruny, L. S. Talani ve G. P. Martin (Eds.), *The Palgrave Handbook of Critical International Political Economy* (pp. 119-137), London: Palgrave.
- Fine, B. (2001). Neither the Washington nor the post-Washington Consensus: An Introduction. B. Fine, C. Lapavitsas ve J. Pincus (Eds.), *Development Policy in the Twenty-first Century, Beyond the post-Washington Consensus* (pp. 1-28). London: Routledge.
- Frank, A. G. (1966). The development of underdevelopment. *Monthly Review*, 4-17.
- Gills, B. (2017). The Future of Development from Global Crises to Global Convergence. *Forum for Development Studies*, 44(1): 155-161.
- Gray, K. ve Gills, B. K. (2016). South-South cooperation and the rise of the Global South. *Third World Quarterly*, 37(4): 557-574.
- Gosovic, B. (2016). The resurgence of South-South cooperation. *Third World Quarterly*, 37(4): 733-43.
- Haynes, J. (2005). Introduction. J. Haynes (Ed.), *Palgrave Advances in Development Studies* (pp. 3-26). Houndmills: Palgrave.
- Hettne, B. (2005). Discourse on Development. J. Haynes (Ed.), *Palgrave Advances in Development Studies* (pp. 26-46). Houndmills: Palgrave.
- Hettne, B. (2009). *Thinking about Development, Development Matters*. London: Zed Books.

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Güncel Tartışmalar ve Sorular

- Hsu, J. Y. J. (2015). China's development: a new development paradigm?. *Third World Quarterly*, 36(9), 1754-1769.
- Hyden, G. (2014). The Ever-Changing Nature of Development Research: The Newest Challenge. *Forum for Development Studies*, 41(3), 501-511.
- IMF (2019). World GDP Share. https://www.imf.org/external/datamapper/PPPSH@WEO/OEMDC/A_DVEC/WEOWORLD (25.09.2019).
- Keyder, Ç. (2004). *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*. İstanbul: Metis.
- Mittelman, J. H. (2016). Repositioning in global governance: horizontal and vertical shifts amid pliable neoliberalism. *Third World Quarterly*, 37(4): 665-681.
- Mohanty, C. T. (2003). *Feminism without Borders, Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*. Durham: Duke University Press.
- Muhr, T. (2016). Beyond "BRICS": ten theses on South-South cooperation in the twenty-first century. *Third World Quarterly*, 37(4): 630-648.
- Nayyar, D. (2016). BRICS, developing countries and global governance. *Third World Quarterly*, 37(4): 575-591.
- OECD (2010). *Perspectives on Global Development 2010: Shifting Wealth*. <http://www.oecd.org/dev/pgd/45451514.pdf> (17.08.2019)
- OECD (2019). *Perspectives on Global Development, Rethinking Development Strategies*. https://read.oecd-ilibrary.org/development/perspectives-on-global-development-2019_persp_glob_dev-2019-en#page1 (17.08.2019).
- Oğuz, Ş. (2013). Kurumsal Bir Kurgu Olarak kalkınmacı devlet: Tarihsel ve Kuramsal Bir Eleştiri. *Amme İdaresi Dergisi*, 46(4): 107-128.
- Rapley, J. (2002). *Understanding Development, Theory and Practice in the Third World*. Colorado: Lynne Rienner.
- Rodrik, D. (2011). *The Globalization Paradox, Why Global Markets, States and Democracy Can't Coexist*. Oxford: Oxford University Press.
- Rodrik, D. (2018). *Straight Talk on Trade, Ideas for a Sane World Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Ruggie, J. G. (1982). International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization*, 36(2): 379-415.
- Saad-Filho, A. (2014). The "Rise of the South": Global Convergence at Last?. *New Political Economy*, 19(4): 578-600.
- Sachs, W. (1992). Introduction. W. Sachs (Ed.), *The Development Dictionary, A Guide to Knowledge as Power* (pp. 1-16). London: Zed Books.

Elif Uzgören

- Scholte, J. A. ve Söderbaum, F. (2017). A Changing Global Development Agenda. *Forum for Development Studies*, 44(1): 1-12.
- Stiglitz, J. (1998). More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus. The 1998 WIDER Annual Lecture Helsinki.
- Şenses, F. (2003). *Kalkınma İktisadi, Yükselişi ve Gerilemesi*. Ankara: İletişim.
- Şenses, F. (2004). Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için bir Fırsat mı, Engel mi?. ERC Working Paper in Economics. <https://core.ac.uk/download/pdf/7086758.pdf> (18.07.2019).
- Tatlıldil, H. ve Ünal, E. (2010). Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Skoru Geliştirilmesi, *TİSK Akademi*, 1: 45-63.
- Todaro, M. P. ve Smith, S. C. (2003). *Economic Development*. Pearson Education.
- Tutulmaz, O. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma: Sürdürülebilirlik İçin Bir Çözüm Vizyonu. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3): 601-626.
- Türkay, M. (2005). 1945'den 2000'lere Söylem ve Gerçeklik Arasında "Kalkınma"nın Halleri. *Ekonomik Yaklaşım*, 16(55): 31-42.
- UNESCO (2010). *World Social Science Report: Knowledge Divides*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000188333> (15.07.2019).
- Wolfe, R. (2015). First Diagnose, Then Treat: What Ails the Doha Round. *World Trade Review*, 14(1): 7-28.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1): 59-77.
- Yeldan, E. (2002). Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler. *Praksis*, 7: 19-34.
- Ziai, A. (2017a). "I am not a Post-Developmentalist, but..." The influence of Post-Development on development studies. *Third World Quarterly*, 38(12): 2719-2734.
- Ziai, A. (2017b). Post-development 25 years after *The Development Dictionary*. *Third World Quarterly*, 38(12): 2547-2558.